

מחתרת בחצרות בתים: העסקים באחד ממרכזי הנורסה העיראקית בתל-אביב

מיהם אמניסיות אפרות אלה של הכלכלה הישראלית, ומניין באו המיליונים שלהם? אפשר לחלק אותם לשני סוגים עיקריים, מלבד הבאנקים: כמהציתם — אנשי-עסק ישראלים, שהתעשרו בתקופת הצנע והקוסט-פלוס של דוב יוסף. הם צברו הון על-ידי מכירת מיצרי-קיצוב בשוק השחור, או על-ידי ניפוח חשבון הוצאות-הייצור שלהם. בכלכלה המטרופט של אותם ימים, הוסיף להם דוב יוסף רחמים קבועים על הוצאות-הייצור המזוהרות. למשל: יצרן הודיע כי כיסא עלה לו עשר לירות. דוב יוסף קבע לו ריחה של שתי לירות לכיסא. למעשה, עלה הכיסא שמונה לירות בלבד. כך שהריחה היה ארבע לירות לכיסא, מהן שתי לירות שאינן מופיעות בספרים ואשר עליהן לא שולם מס הכנסה. הן נשארו בכיסו, למרות שלפי ספריו נכתב שהוציא אותן על ייצור הכסא.

במשך השנים הצטברו לירות אלו למיליונים, שאי-אפשר להודות בקיומם. האפשרויות להשתמש בכסף זה:

- למימון רמת-חיים גבוהה בארץ. פחד השא. מנע בעד רוב האנשים הללו להינות בכסף זה בפרהסייה.
- להכריח את הכסף לחו"ל ולהפקיד אותו בבאנקים. לאנשי-העסק שנהגו כך, הפיתוי גדל והולך לעזוב את הארץ כדי ליהנות מכספם. זוהי אחת מסיבות הירידה, דחאק של אנשים אמידים.
- להשאירו בארץ במחתרת, ולהשתמש בו במסגרת עסקים שחורים.

לגבי מחזיקי-הכסף מן הסוג השלישי, חל שינוי-מה בשנה האחרונה. משרד האוצר הודיע שהוא מוכן להכיר בכספים אלה, אם ישלמו את המס עליהם ויבואו לידי הסכם עם האוצר. חלק מאנשי הכסף השחור הצהירו, והם אינם מצטערים על כך, כי היחס היה הוגן. אולם אי-אפשר לקבוע כמה מהם הצהירו ועל איזה חלק מכספם.

הזהב העיראקי

פוג השני של הלחיתים מורכב, ברובו הגדול, מעולי עיראק. הם עזבו את ארץ-מוצאם לפני כחמש שנים, כאשר הודיעה ממשלת עיראק שתרשה לכל יהודי לחזור על אדמותיו ולעלות לישראל. בעלי העסקים הקטנים איבדו את רכושם. בעלי ההון, שהחזיקו בידם את כל כלכלת עיראק, הצליחו להוציא את כספם מארץ עלייתם. לרוב, לא חיכו לרגע האחרון, כי אם העבירו בכסף שנים ובהדרגה את מאות המיליונים שלהם לבאנקים שונים באירופה ובארצות-הברית.

עם עלותם ארצה, הביאו חלק מהכספים עמם. כאן חיכה להם אחד המצבים המחפירים ביותר בתולדות המדינה. נאמר להם כי הם חייבים להחליף את כספם לפי השער הרשמי. לעולים מאירופה ניתן להביא ארצה ליפטים מלאי רהיטים, מכשירים וסחורות. אולם עולי עיראק לא יכלו להביא רהיטים וסחורות במטוסי-הפליטים שלהם. הם יכלו להביא רק כסף שהבריחו מודם. כך, בעוד שהעולה מאירופה יכול היה להעביר את רכושו בערכו הממשי — ואם היה בסחורות, אף הצליח למכור אותו במחיר מופקע בארץ — מצא העיראקי את עצמו מנושל משארית פליטתו. העולים העיראקיים שהביאו כסף איתם, הצהירו עליו בכניסתם ארצה והחליפו אותו בשער הנמוך. האחרים השאירו את כספם בחוץ. מכיון שעולי עיראק כמעט ולא ירדו מן הארץ, היו נאלצים להעביר את כספם ארצה. חלקם הגדול עשה זאת דרך השוק השחור. הם קיבלו לירות ישראליות, מסרו בחו"ל מטבע זר לפי שער הבורסה הבינלאומית. בצורה זו הצטברו בידיהם למעלה מ-100 מיליון לירות — שנכנסו ארצה בדרך בלתי-חוקית, מבלי לעבור דרך מוסדות כלכליים כלשהם.

כספים אלה מהווים כיום חלק הארי של הכסף השחור. הם המשמנים לגלית-תעשייה רבים, מאפשרים ניהול סויר של המיסחר. גם עולי-עיראק אלה יכלו להצטבר על הונם; אולם מצד האוצר או מצד מוסדות ממשלתיים אחרים, לא נעשה שום צעד כדי לעורר בהם אימון או כדי להפגין כלפיהם יחס של הבנה. וכאשר הוצע להם להצטרף אל הכסף השחור, חששו כי טומנים להם מלכודת. הם לא הצהירו. הבודדים שהאמינו לכותרותיו הטובות של האוצר והיו מוכנים להצטרף על כספם, חששו להפוך לקוחות קבועים וחשודים של מסי-הכנסה עד לאחרית ימיהם. "מחר יהיה מלווה חובה", סיפר השבוע אוד מהם להוקר העולם הזה, "כיום אני מסתובב בשדרות רוטשילד ולא משתתף בפעולות מסוג זה. מחר ידעו כמה יש לי, והאיש הראשון שיבואו אליו — אהיה אני".

עסקנים מסויימים של עדה זו מנסים לשבור את הקיפאון ולהטות את הכסף השחור למיפעלי תעשייה קונסטרוקטיביים בהסכמת משרד המיסחר והתעשייה. רבים מבין בעלי הכספים השחורים נוטים לדרך זו, כי כפי שהסביר אחד מהם: "אוכל לישון בשקט בלילה. ככה אני לא יכול להפקיד את הכסף בבאנק. אני נותן אותו לכל מיני טיפוסים — שאולי יאכלו אותו, למרות הבטחותיהם שהם נותנים. אם אלך למשפט — זה יקח שנים עד שאראה את כספי — אם בכלל. ואז יגיע הדבר למסי-הכנסה. חוץ מזה, אני חי תחת פחד מתמיד של ה"לשנה". מספיק שלחה אחד ימסור את שמי — כדי שמסי-הכנסה יוציא לי את הגשמה".

זו, דומה למעמדו של כל מוסד הסתדרותי כמו סולל בונה, המשביר המרכזי. בעיני המלחה, כולם גורם אחד ויחיד.

לכן עומד לרשותך מובחר רחב יותר של מלחים. אם אינך רוצה לקחת חסף מבאנק, או ממלווה-בריבית גדול, מפני שהסכום הדרוש לך הוא קטן מדי — כמה אלפים בסך הכל — או משום שכל המקורות הגדולים סתומים כרגע לפניך, אתה יכול לגייס את הסכומים הדרושים מאנשים קטנים.

המקור הראשון הם קרובי חבריך, בקיבוץ. אמו של חבר, אלמנה שנשארה עם כספי-הביטוח של בעלה שהיה מבוטח ביטוח-חיים; אלמנה שקיבלה פיצויים במקום עבודתו של בעלה; קרוב בודד שניצל מאירופה ועתה קיבל פיצויים מגרמניה ואיזה תעשיין או בעל-מלאכה — כל אלה אינם יודעים מה לעשות עם כספם.

הם יודעים שמדי יום יורד ערכו, ואם להפקיד אותו בבאנק, יקבלו ריבית נמוכה ביותר. הם כבר הגיעו לגיל שאינם יכולים לעבוד קשה, הם גם אינם בעלי עסק הדרוש השקעה כספית חדשה. הם רואים בכספים אלה מיטען לעת זיקנה, שיבטיח להם הכנסה חודשית קבועה, למחייתם. חבר הקיבוץ — אם הוא בן, קרוב או מכר — מכיר את מצבם, והוא גם יודע שהקיבוץ לא תמיד כסף בריבית. מדוע לא תשולם הריבית לקרובים אלה? הוא מציע את העיסקה לגיבור, ונציג המשק מבצע אותה לשיעור רצונו ורצון הקרובים. לעתים קרובות פונים בעלי הכספים האלה למכרים בקיבוצים ומציעים בצמם את כספם להלחאה. כי הקיבוץ נראה להם כמקום בטוח להשקעה. הלחאות אלה אינן עולות, בדרך כלל, על 10 אלפים לירות כל אחת.

לפני מספר חודשים, כאשר ביקשו הקיבוצים הלוואה משר-האוצר, לקונסולידאציה של כל החובות הקטנים — כלומר הלחאה אחת, ממנה אפשר לפרוע את כל ההלחאות הקטנות, המעיקות — הלכים לוי אשכול להקציב את המיליונים הדרושים. הוא העמיד תנאי אחד: שהקיבוצים יגלו לו את שמות המלחים בריבית שאיתם הם קשורים. הקיבוצים סירבו. הם סירבו, מפני שקרוב ל-90 אחוז מן המלחים הם קרובי חברים, ואיש לא ירצה להלשין על בן-משפחה. אולם קרובים אלה מספקים בסך הכל כ-7 אחוז מסך הכל של הכסף הדרוש לקיבוצים. את היתר מספק קומץ קטן של מתחכים — אולי 100 איש בארץ כולה — וגם אותם אין הקיבוצים מוכנים לגלות. כי הגיבור יודע בלב-ליבו שמלחה הקונסולידאציה לא יהיה המלה האחרונה. יבוא יום — והוא קרוב מאוד — בו יודק הקיבוץ להלחאה נוספת. והרי נאמר: אל תירק לתוך הבאר ממנה אתה שותה. מבאר הכסף השחור יצרכו הקיבוצים — ולא רק הקיבוצים — לשתות משך שנים ארוכות מאוד. כך בנוי המשק הישראלי. המלחים בריבית אינם מפיל מיותר. הם אומנם עלוקה — אולם עלוקה חיונית, שבלעדיה אין לדעת כמה מיפעלים היו פושטים את הרגל, עולים באש — או שבלעדיהם היו מתאבדים. בארצות קאפיטליסטיות רבות, האשראי הוא מיצרן חיוני, אשר כל אחד יכול להשיגו במחיר מסוים והגיוני. הממשלות עצמן מקציבות סכומים לענפים שונים. ענפים אחרים יכולים לקבל את האשראי מחולק הכסף על פי הקרינה הכלכלית. מפלגתית. מיפעל שמבחינה כלכלית מגיע לו שיקבל אשראי רשמי וזול, אך שאינו יכול לקבלו כי אינו ברשימה המפלגתית הנכונה, חייב לפנות לכסף השחור.

מצבו קשה במיוחד, מפני שגם קיבוצים ומוסדות מפלגתיים זוקקים לאותו שוק. לא מפני שאינם מקבלים אשראי רשמי, אלא משום שאינם מסוגלים לנהל את כלכלתם; חסרה להם השכלה כלכלית. לאיוון תקציבם הם פונים לכספים השחורים, מעלים בזאת את הריבית.

זוג רוצה להתחתן

עד כאן דובר על גיבור הקיבוץ המחפש הלוואה. מי מלבדו זקוק לכסף שחור? הרשימה ארוכה, והיא כוללת כמעט כל ענף כלכלי במדינה: מן הטרנספורט ההסתדרותי העניקי ועד לבצל בית-המלאכה לכותנה, ולבני-זוג, מקיודים העומדים להתחתן ורוצים לרכוש דירה. כל אחד יכול לקבל כסף — לפי תנאים הקשורים בו. עליו רק להמציא ערבויות מתאימות. בעולם הכספים מקובלת ההגדרה — מהו באנק? מוסד המוכן להלחאת כסף לכל אדם היכול להוכיח שאינו זקוק לו. כלומר: אדם בעל קשרים כליכך טובים, שהיה יכול לגייס את הכסף מידידיו, לולא התבייש לבקשו מהם. לכן הריבית הבנקאית נמוכה יחסית. המלחים כסף שחור מוכנים להלחאת גם לאנשים ולמוסדות הזקוקים לו באמת. אלא שהריבית עולה ביחס ישיר לטיב הערבויות שלו. סולל בונה, למשל, אינו חייב לתת ערבים והוא משלם 7 אחוז ריבית לשנה. בעל בית-חרושת גדול לטכסטיל יכול למשכן את הבניין או את המכונית והוא משלם 17 אחוז; בלי השיעבור ישלם 20 אחוז. הונג הצעיר חייב למשכן את הדירה לטובת המלחה, והוא משלם 18 אחוז. אם הדירה כבר ממושכנת לקבלן ובני הונג אינם יכולים להביא ערבים מצויינים — לא יקבל הלוואה, אפילו בריבית של 30 אחוז לשנה.

לדת הלווייתנים

לה גם אלה יודעים שהם פונים לשוק הכסף השחור. לדידם, זהו מושג כלכלי, אותו מגלמת דמותו של סוכן זה או אחר, או של נותן הכסף הבודד. אולם שוק זה הוא עולם בפני עצמו. הוא מחולק לענפים ולעמדות. בראש וראשונה, קיימים הלחיתנים הגדולים, בעלי המיליונים. הם שולטים בשוק.